

THE RIME OF THE ANCIENT MARINER

PIESEŇ STARÉHO NÁMORNÍKA

PH.DR. STANISLAVA KNAPČOKOVÁ, PH.D.

✉ stanislava.knapcokova@snk.sk

🏠 Slovenská národná knižnica

🌐 www.snk.sk

The paper deals with the history of English literature in the context of bibliophile editions of the 19th century prints published abroad and preserved in Slovak National Library (SNL). The subject of the paper is the ballad *The Rime of the Ancient Mariner* in the representative New York edition with illustrations by Gustav Doré. The author presents Samuel Taylor Coleridge's ballad as a cultural phenomenon, but above all to also point out the abundance of the SNL's collections and the possibilities of getting to know and presenting important works, as well as the relationships they often contain in the form of handwritten or printed notes. This specimen is no exception – the signs declare a connection with the dedicators and owners who owned the ballad before it became part of the SNL's collections. Regardless of the owner, the New York edition of the ballad represents a certain representative form of the most significant literary works of the 19th century.

Keywords: Samuel Taylor Coleridge, Gustav Doré, ballads, English literature, 19th century, Slovak National Library

NA ÚVOD

V knihovníckej praxi pri spracovaní tlačí či pasporizácii fondov sa odborní pracovníci sústreďujú na primárne znaky tlačí s cieľom katalogizovať a zaznamenať titul. Nie je možné venovať dostatočný priestor všetkým titulom, ktoré by si zaslúžili pozornosť nielen z hľadiska provenienčných či dedikačných znakov v tlačí, ale aj z hľadiska samotného titulu, čiže autora, diela, prípadne vydavateľa. Podobná situácia nastala pri revízii rezervného fondu Slovenskej národnej knižnice, v ktorom kolegovia našli viacero vzácných a zaujímavých tlačí. Medzi nimi bolo zachované dielo od Samuela Taylora Coleridgea *The Rime of the Ancient Mariner* v edícii s ilustráciami od Gustava Dorého. Nájdenny exemplár obsahuje aj dedikačný rukopisný záznam, datovaný do roku 1912, od Márie Špačekovej a provenienčnú pečiatku Muzeálnej slovenskej spoločnosti.

Obr. 2 Samuel Taylor Coleridge. Zdroj: <https://poets.org/poet/samuel-taylor-coleridge>

Obr. 1 Titulný list diela *Pieseň starého námorníka*. Zdroj: Fond Slovenskej národnej knižnice (Fond SNK)

BALADA

Pred dvestodvadsiatimi piatimi rokmi vyšla balada, ktorá mala v kultúrnych kruhoch – nielen svojej doby –, veľký ohlas a zásadne ovplyvnila a ovplyvňuje ďalšie umelecké práce. *Pieseň starého námorníka* je fenomén, na ktorý odkazujú staršie, ale aj súčasné, či už literárne, výtvarné alebo filmové diela. S baladou ich spája istá konotácia a jasný kulturologický výraz. Takéto spracovanie témy, ktorá sa v rôznych dejových obmenách nemení naprieč dejinami a literárnymi žánrami, predstavuje pilier – zdroj návratu autorov k podstatným hodnotám a ľudskosti človeka, čiže k humanitným ideálom v rovine negatívnych konaní hrdinov a dôsledkov týchto konaní. Albatros predstavuje obeť človeka na jeho ceste k hľadaniu vlastnej identity, pričom nemusí ísť len o ideál v ponímaní optimálnej verzie dobra a takzvanej ľudskosti.

Po prvý raz vyšla balada *The Rime of the Ancient Mariner* v Londýne v roku 1798 ako súčasť básnickej zbierky *Lyrical Ballads: with Few Other Poems* (*Lyrické balady a niekoľko ďalších básní*) Samuela Coleridgea a slávneho anglického básnika Williama

Ilustrácie z diela *Pieseň starého námorníka*. Zdroj: Fond SNK

Wordswortha. Autorom diela *The Rime of the Ancient Mariner* (*Pieseň starého námorníka*) bol básnik Samuel Taylor Coleridge (1772 – 1834). V roku 2022 sme si pripomenuli dvestopäťdesiate výročie jeho narodenia.

Práca *Lyrické balady...* je považovaná za základné dielo anglického romantizmu. Autor Samuel Taylor Coleridge do zbierky prispel štyrmi básňami, ale *Pieseň starého námorníka* patrila k jeho najúspešnejším dielam a neskôr vychádzala aj samostatne. V 19. storočí môžeme nájsť baladu v samostatných vydaniach s bohatou ilustrovanou časťou. Balada vychádzala v európskych vydavateľstvách i v zámorí. Známe sú newyorské vydania, ktoré vyšli na konci 19. storočia vo vydavateľstve Harper & Brothers (1876, 1877, 1878, 1881, 1882 a ďalšie) a ďalšie newyorské a londýnske vydania (napr. vo vydavateľstvách Casell Peter and Galpin, H. M. Caldwell Company, Kilbourn Tompkins, Art-Union of London a ďalšie).

Osnova balady reprezentuje romantickú literárnu tvorbu. Je dynamická, prináša množstvo zratov či dramatickosti a využíva magické prvky a tragiku. Coleridge rozdelil baladu do siedmich častí.

- I. Starý námorník stretne troch svadobčanov a jedného z nich si vyberie ako poslucháča. Ten pozorne načúva jeho príbeh. Starec mu rozpovie svoj príbeh námornej cesty. Rozpráva mu o tom, ako po pokojnej plavbe smerom na juh z domovského anglického prístavu zahnal vietor loď k rovníku a odtiaľ ďalej k južnému pólu. Koráb sa dostal do zajatia ladových krýh a bezvetria v krajine bez živých tvorov. Z tejto situácie ich vyslobodil albatros. Vtáka, ktorý sa k nim vracal, si posádka obľúbila. Po čase sa loď dostala zo zovretia ladového mora a plávala ďalej, pričom ju neustále sprevádzal albatros. Zvrat nastal vo chvíli, keď starý námorník bez vysvetlenia zabil albatrosa.
- II. Posádka bola nahnevaná na námorníka a aj samotný námorník sa obviňoval zo zabitia vtáka. Loď stála na mori opäť v zajatí hmly a bezvetria, no postupne sa dostala z nečinnosti a plavila sa ďalej. Zachránení námorníci zlahčovali až bagatelizovali smrť zvierťaťa, čím sa stali spoluvinníkmi činu. Loď sa plavila smerom na sever od južného pólu až do momentu, keď sa znova dostala k rovníku. Tu zostala opäť uväznená bezvetriem. Stála na mieste „dni a dni“ s posádkou sužovanou slnkom a smädом, obkľúčená zvláštnymi svetielkujúcimi stvoreniami. Pod kýlom lode ich počas cesty sprevádzal démon- duch. Vinu posádka opäť

pripísala starému námorníkovi, ktorému na krk zavesili mŕtveho albatrosa.

- III. Po čase sa im na mori v diaľke ukázala loď. Posádka a námorník sa tešili, že sa k nim blíži. No postupne si uvedomili, že cudzí koráb sa plavil za zvláštnych okolností. V bezvetří. Keď bol bližšie k nim, námorníci uvideli posádku tejto zvláštnej lode – smrť (death) a život v smrti (life in death). Smrť a život v smrti hrali kocky o duše posádky. Život v smrti vyhrala duša starého námorníka. V jednej chvíli celá posádka na lodi zomrela a každý jej člen ešte pred smrťou uprel pohľad na starého námorníka, ktorý ako jediný zostal živý.
- IV. Svadobčan, ktorí dosiaľ pozorne počúval, sa obával, že hovorí s duchom, ale námorník ho ubezpečil, že je živý. Rozprával teda ďalej. Svadobčanovi hovoril, ako niekoľko dní stál na palube obklopený mŕtvymi druhmi. V mesačnom svetle pozoroval morské hady, ktoré v lesku rôznych farieb plávali okolo lode. Námorník cítil, že jeho kľatba – byť uväznený na lodi s mŕtvymi námorníkmi –, sa láme. Albatros sa uvoľnil z jeho krku a ako kameň spadol do mora.
- V. Po osviežujúcom spánku a daždi prišiel námorníkovi na pomoc vietor. Mŕtve telá druhov začali vykonávať námorné práce a loď sa pohla vpred. Námorníci boli ovládaní anjeli. Loď plávala aj vďaka démonovi-duchovi, ktorý ich stále nasledoval a nezabúdal na pomstu. Počas náročnej plavby sa starý námorník pri prudkom pohybe lode udrel do hlavy a stratil vedomie. Po prebratí počul rozprávať sa dva hlasy o jeho vine (zabití albatrosa) a treste, ktorý ešte neskončil.
- VI. Hlasy sa rozprávali aj o lodi, ktorú anjeli hnali zbesilo vpred. Námorníka opäť prenasledovali pohľady mŕtvych druhov. Po čase kúzlo kľatby opadlo a loď konečne zamierila do jeho rodnej zeme. V diaľke už rozoznával miesta a brehy známeho kraja. Anjeli opustili telá mŕtvych námorníkov ako žiariace bytosti, keď sa k lodi približoval čln vyslaný z pobrežia. Jeho posádku tvorili lodivod, jeho syn a pustovník.
- VII. Čln priplával k lodi a jeho posádka sa čudovala, kam zmizla žiara z lode (anjeli už medzitým opustili loď) a nechápali, ako je možné, že plaviaci a koráb je v takom zlom technickom stave. Keď bol čln takmer pri lodi, ozval sa silný úder. Loď sa začala potápať. Lodivod z člna zachránil starého námorníka. Pustovník ho neskôr vyzval, aby mu porozprával, kto vlastne je. Toho neznáma sila nútila vyrozprávať celý príbeh posádky lode

Ilustrácia z diela *Pieseň starého námorníka*. Zdroj: Fond SNK

a albatrosa. Pustovník mu prikázal kajať sa do konca života, a tak starý námorník putuje z krajiny do krajiny (od brehu k brehu) a neznáma sila, v balade vysvetlená ako „kŕč“, ho núti rozprávať svoj príbeh. Nakoniec svadobčanovi hovorí o dôležitosti lásky k živým tvorom a Bohu. Potom starý námorník odchádza v diaľ a svadobčan v očarení tiež odkráča preč, no na ďalšie ráno sa budí smutnejší, ale aj múdrejší ako v deň predošlý.

Pre mnoho slávnych diel je príznačné, že ich vznik je dôsledkom nielen tvorivosti ducha a autora, ale aj ekonomických aspektov, ktoré ho viedli k napísaniu práce. Podobne je to aj v Coleridgeovom prípade, keď jednou z pohnútok bola jeho nelichotivá finančná situácia (Procházka, 1984, s. 135). Pri zadávaní myšlienky na fabulu samotnej balady mu pomohol Wordsworth. Zo štyroch básní, uverejnených v prvom vydaní zbierky, práve táto balada najviac oslovila čitateľov spolu s umeleckou scénou. Známe sú ilustrácie Gustava Dorého a Wiliama Stranga či socha starého námorníka s albatrosom od Alana Beattieho Herriota v prístave Watchet, odhalená nedávno,

v roku 2003. No najpopulárnejšie a najznámejšie sú práve vydania s ilustráciami francúzskeho umelca Gustava Dorého. Klasické a populárne ilustrované literárne práce predstavovali koncept vizuálne príťažlivého diela, ktoré boli v tomto období edične spracovávané naprieč vydavateľstvami. Gustave Doré, jeden z najznámejších tvorcov knižnej grafiky 19. storočia, spojil svoje umenie s viacerými dielami klasikov. Známe sú jeho ilustrácie napríklad do diel Jeana de La Fontaine (*Bájky*), Dante Alighierio (*Božská komédia*), Johna Milтона (*Stratený raj*) či Miquela de Cervantés Saavedra (*Don Quichotte*). Najznámejšou Dorého prácou je však ilustrovaná *Biblia* (posledné slovenské vydanie Biblie s jeho ilustráciami je z roku 2022 z vydavateľstva Ikar). V rezervnom fonde Slovenskej národnej knižnice bola pri revidencii fondu nájdená tlač Coleridgeovho diela *The Rime of the Ancient Mariner* z vydavateľstva pôsobiaceho v New Yorku Harper & Brothers z roku 1888. Exemplár bol úplný, avšak s mierne poškodenou väzbou a odtrhnutým listom prednej podsádky. Celkovo bola kniha v dobrom stave so zachovanými všetkými listami a väzbou. V tomto vydaní tlače sme našli tri kruhové grafické ilustrácie, jednu figurálnu vinetu a 38 celostranových ilustrácií. Vo všetkých prípadoch išlo o Dorého signované práce, niektoré spoluznačené rôznymi rytcami. Patrili k nim majstri rytci Albert Bellenger (1846 – 1916?), Paul Pacel Jonnard (1840 – 1902), Désiré Mathieu Quesnel (1843 – 1915), Héliodor-Joseph Pisan (1822 – 1890), Jonnard Brunier, Adolphe Gusman (1821 – 1905), Emile Deschamps, Firmin Gillot (1820 – 1872) či Charles Laplante (1937 – 1903). Na Dorého rytinách pracovali drevorytci zo známych umeleckých rodín, ktorí často signovali svoje práce len priezviskom, čím bola značne sťažaná identifikácia konkrétneho umelca. Napríklad pre toto dielo od Coleridgea vyryl Dorého ilustrácie aj Stéphane Pannemaker (1847 – 1930), syn známeho drevorytca Adolfa Francois Pannemakera (1822 – 1900), v knihe značené len Pannemaker. Ako uvádza Saur (2000, s. 331), podobne aj pomerne časté označenie v umeleckom a výtvarnom svete priezviskom Deschamps má v prípade Dorého ilustrácie svojho pôvodcu u výtvarníka Emile Deschamps (1833 – 1880).

Technika, ktorou boli vytvorené štočky, je výsledkom práce s drevom a kovem. Ide o novší typ xylografie, čiže reprodukovanie drevorytu na kovovej doštičke, ktorý na rozdiel od drevorezu využíva širšie spektrum možností tlače z výšky používanej pri dre-

Obr. 6 Socha starého námorníka s albatrosom v prístave Watchet. Zdroj: www.saintcarnival.com

venom štočku. Takáto xylografia umožňuje vytvoriť detailnejšiu ilustráciu s výraznejším tieňovaním a prechodmi bez opotrebovania štočku.

V 19. storočí sa stala obľúbenou a používala sa popri knižnej grafike aj v úžitkovom výtvarníctve.

Nájdený exemplár je zaujímavý aj vďaka provenienčným znakom. Na prvom liste knižného bloku pred titulným listom je zachytený rukopisný dedičný záznam: „Darovala Mária Špačeková, XII. 1912“. Pravdepodobne predošlá držiteľka knihy darovala tento exemplár Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Martine. Na titulnom liste a v knihe sa nachádzajú okrúhle pečiatky Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Spoločnosť vznikla v roku 1893 v Martine a svoju aktívnu činnosť začala rozvíjať od roku 1895 pod vedením Andreja Kmeťa (Rybecký, 1983). Nahradzovala aktivity Matice slovenskej aj tým, že sústreďovala zbierku kníh pre svoju knižnicu. Knihy pre túto spoločnosť označené okrúhlou pečiatkou

dnes predstavujú významnú súčasť fondov Slovenskej národnej knižnice. Nie je výnimočné, že v týchto tlačiach sú zachytené aj provenienčné a dedikačné záznamy predošlých majiteľov a darcov.

NA ZÁVER

Newyorské vydanie balady *The Rime of the Ancient Mariner* od Samuela Taylora Coleridgea, nájdené v rezervnom fonde SNK, predstavuje dobrý príklad svetovej literatúry tlačenej v 19. storočí. Dielo reprezentuje romantickú svetovú poéziu a výtvarnú

umeleckú tvorbu daného obdobia. Balada má svojich priaznivcov aj v súčasnom umeleckom a čitateľskom diapazóne recipientov, a to nielen z hľadiska dejovej príťažlivosti, ale aj výtvarnej a umeleckej výrazovosti v dielach, ktoré inšpirovala. Výnimočná práca predstavuje hlboko ľudský príbeh – univerzálny v jazyku kultúr i čase. Nájdený exemplár provenienčne poukazuje aj na situáciu na Slovensku, keď tu pôsobili a vznikali organizácie, ktoré sústreďovali kultúrne dedičstvo spoločnosti s podporou ľudí a s vierou v spoločnú ideu samostatnej, kultúrne, spoločensky a sociálne vyhranenej a aj štátoprávne formalizovanej svojbytnosti.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Band 26. Leipzig: Seemann Verlag 1970. 600 s.

COLERIDGE, Taylor Samuel. 1888. *The Rime of Ancient Mariner*. New York : Harper & Brothers 1888.

PROCHÁZKA, Martin. 1984. *S. T. Coleridge: Píseň o starém námořníkovi*. Praha : Odeon 1984. 158 s.

RYBECKÝ, Milan. 1983. *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre*. Martin : Osveta 1983. 225 s.

SAUR. 2000. *Allgemeines Künstlerlexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker. Band 26. Delwaide – Dewagut.* München : K. G. Saur 2000. 572 s. ISBN 3-598-22766-3.

WORDSWORTH, William – COLERIDGE, Samuel Taylor. *Lyrical Ballads with a Few Other Poems*. London : Printed for J. & A. Arch. 1798.